

Emanuel Conțac

**DAVID PAREUS, IN GENESIN (1609) ȘI 4 MACABEL,
SURSE DE INSPIRAȚIE PENTRU „PROPOVEDANIA
A CINCEASPRĂZÉCEA” DIN SICRIUL DE AUR (1683)**

INTRODUCERE

În articolul de față ne propunem să investigăm două posibile surse ale ultimei „propovedanii” din colecția de omilii *Sicriul de aur*, publicată sub îngrijirea lui Ioan Zoba la Sebeș, în 1683. Întrucât despre activitatea bisericească și editorială a protopopului din Vinț s-au scris deja multe studii, nu vom relua aici datele esențiale ale chestiunii. Pentru o evaluare a activității lui Zoba, cititorul poate consulta studiul introductiv din ediția modernă a *Molităvnicului* de la Bălgrad¹. Precum se știe, tipăritura asupra căreia ne oprim în acest studiu a fost transcrisă în ediție științifică de Anton Patriciu Goția, potrivit căruia „critica internă a textului ne oferă numeroase date care se înscriu în linia ipotezei originalității cărții”². Într-un studiu privitor la „Predica funeabră în mediul ortodox din Transilvania”, Ana Dumitran și Dumitru Vanca afirmă că „Ioan Zoba a apelat la modele maghiare doar pentru formă, pentru conținut preferându-le pe cele românești”³. Pornind de la premisa că textul predicilor din *SA* îi aparține integral lui Zoba, cei doi cercetători ajung la concluzia că protopopul din Vinț era „o persoană luminată, educată în spiritul vremii, un biblist excelent, vorbitor a cel puțin trei limbi, cu solide cunoștințe de retorică și latină, depășind cu mult condiția culturală a clerului din care făcea parte”⁴. Înțelegerea cu privire la acest cleric s-a schimbat, așadar, substanțial, dacă luăm ca reper anul 1925, când Iorga vedea în Zoba „un popă ceva mai cărturar decât ceilalți”, a cărui activitate culturală se rezuma la „traduceri slabe din slavonește sau rusește”⁵. Potrivit aceleiași viziuni, „singurul interes pe care-l au aceste tipărituri, cu prefețele scurte și neînsemnate și răspândirea puțină, e partea mai mare făcută limbii românești,

¹ *Molităvnic*, Bălgrad, 1689. Ediție îngrijită, studiu introductiv și glosar de Ana Dumitran, Alin-Mihai Gherman și Dumitru Vanca, cu un cuvânt-înainte și binecuvântarea Înaltpreasfințitului Andrei, Arhiepiscopul Alba Iuliei, Alba Iulia, Reîntregirea, 2009, p. 14–156.

² Ioan Zoba din Vinț, *Sicriul de aur*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Anton Goția, București, Editura Minerva, 1984, p. ix.

³ Ana Dumitran și Dumitru Vanca, „Predica funeabră în mediul ortodox din Transilvania (mijlocul secolului XVI – sfârșitul secolului XVII)”, *Apulum*, XLVII (2010), p. 149.

⁴ *Ibid.*, p. 149.

⁵ N. Iorga, *Opere. I. Istoria literaturii românești*, ediție îngrijită de I. Opreșan și Ileana Mihăilă. Note, comentarii și tabel cronologic de I. Opreșan, București, Academia Română / Fundația Națională pentru Știință și Artă / Muzeul Național al Literaturii Române, 2019, p. 923.

în acest Ardeal românesc unde calvinismul, năpădind dogma și datinile, făcuse măcar acest bine”⁶.

SURSELE OMILIILOR DIN *SICRIUL DE AUR*

Cercetări mai noi arată că textul lui Zoba este tributary unor colecții de predici maghiare, prin urmare unele aprecieri făcute de Dumitran și Vanca trebuie trecute în seama autorilor calvini ale căror texte sunt traduse (cu adaptări) în *SA*. Grație cercetărilor făcute de Levente Nagy, au fost identificate deocamdată sursele a trei omilii. Propovedania a patra (*Când moare preutul înțelept al besérecii*) constituie o adaptare a unei predici rostite de Szathmári Baka Péter și publicată în *Izrael Istennek igaz tiszteleti mellett buzgó Illyes prófétának elragadtatása* (Sibiu, 1666)⁷. Pentru predica a unsprezecea (*Când moare bărbat sau muiare carele n-au petrecut nice un bine în ceastă lume, ce au trăit în amărăciuni gréle*), Zoba a folosit o omilie a lui Selyei Balog, autorul volumului *Temetési pompa* (Oradea, 1646)⁸. Penultima predică din colecția lui Zoba (*Când moare muiarea în nașterea porobocului*) redă fidel prima predică dintr-un alt volum de cuvântări funebre rostite de același Selyei Balog István, *Temető kert* („Grădina cimitirului”, Oradea, 1655)⁹.

În studiul de față vom încerca să demonstrăm că ultima propovedanie din *SA* este tributary comentariului la *Geneză* al teologului calvin David Pareus (1548–1622). Fiindcă acesta este puțin cunoscut în spațiul românesc, considerăm utilă o scurtă descriere a activității sale academice. Născut în localitatea sileziană Frankenstein (astăzi Żabkowice Śląskie în Polonia), Pareus a făcut o carieră strălucită în mediul academic reformat. După un scurt interludiu academic la Heidelberg, a fost silit să plece într-un teritoriu calvin, atunci când contele palatin a virat spre luteranism. La invitația contelui palatin Johann Casimir, fondatorul așa-numitului Casimirianum, Pareus s-a mutat la Neustadt an der Haardt. Când protectorul său a devenit administrator al Palatinatului, Pareus a revenit la Collegium Sapientiae din Heidelberg, în 1584, unde a făcut o carieră strălucită. În 1587 a primit titlul de *doctor philosophiae*, iar în 1591 a devenit rectorul colegiului. A început să predea Vechiul Testament în 1598, dar după câțiva ani a devenit profesor de Noul Testament, post pe care l-a deținut vreme de două decenii, până la moartea sa, în 1622¹⁰.

⁶ *Ibid.*, p. 923.

⁷ Nagy Levente, *A román reformáció. Egy 16–17. századi magyar-román kulturális és irodalmi transzferjelenség*, Ráció Kiadó, Budapest, 2020, p. 310.

⁸ *Ibid.*, p. 308.

⁹ *Ibid.*, p. 308.

¹⁰ Pentru o scurtă fișă biografică, vezi articolele despre Pareus din două lucrări clasice: *Cyclopædia of Biblical, Theological, and Ecclesiastical Literature*, vol. 7, New York, Harper & Brothers, 1894, p. 659; *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, vol. 8, New York / London, Funk & Wagnalls, 1910, p. 353.

Ca biblist, Pareus s-a remarcat îndeosebi după publicarea așa-numitei *Biblie de la Neustadt* (1587/88), o revizuire a versiunii lui Luther, cu adnotări și comentarii făcute în spiritul teologiei calvine. A publicat și numeroase comentarii biblice, însă pentru cercetarea de față este relevant doar cel la *Geneză*, publicat în două volume, cu un total de peste 1000 de pagini (2254 coloane)¹¹. Mai trebuie subliniat că prin prestigiul său, Pareus a ajuns să atragă la Heidelberg sute de studenți din Polonia, Ungaria și Transilvania. Potrivit unor estimări, au studiat sub îndrumarea lui Pareus 173 de studenți maghiari¹². Mulți dintre ei, odată reveniți în patrie, au promovat cu mult entuziasm lucrările maestrului lor. Inclusiv principele Gabriel Bethlen (care a domnit în perioada 1613–1629), a corespondat frecvent cu Pareus, al cărui *Irenicum*¹³ a ajuns una dintre cărțile de căpătâi ale aristocrației maghiare.

Principele transilvănean a înființat la Alba Iulia o Academie reformată pe care a modelat-o conform sfaturilor primite de la Pareus. Între dascălii aduși de Bethlen să predea la nou-înființatul așezământ s-a numărat și Johann Heinrich Bisterfeld (1605–1655), fost student al cărturarului de la Heidelberg. Dată fiind popularitatea lui Pareus în Transilvania, este rezonabil să presupunem că și comentariul său la Geneza a fost utilizat frecvent de studenții maghiari formați la Heidelberg. Fiindcă mulți dintre ei ajungeau pastori în Biserica reformată, nu este de mirare că ideile din comentariul lui Pareus au ajuns să fie incluse și în colecțiile de predici rostite și apoi tipărite în spațiul transilvănean. Una dintre ele trebuie să fi fost sursa lui Ioan Zoba pentru ultima propovedanie din colecția publicată la Sebeș. Rămâne în sarcina unui bun cunoscător al repertoriului omiletic din sec. XVII să descopere acea predică a cărei existență putem doar să o postulăm deocamdată. În cele ce urmează vom face mai întâi o prezentare generală a structurii ultimei predici din *SA (Când moare fiul cel mai iubit decât toți fiii)*, iar apoi ne vom opri asupra unor elemente de conținut.

STRUCTURA OMILIEI A CINCISPREZECEA

Pentru a putea „naviga” mai ușor în interiorul omiliei, prezentăm mai jos schema acesteia, marcând cu litere aldine secțiunea tributară comentariului lui Pareus. În partea de final a lucrării, vom face câteva observații privitoare la felul în care înțelege Ioan Zoba termenul grec *στοργή*.

1. „Rugăciune înaintea propovedaniei”
2. Textul biblic care constituie baza omiliei: *Geneza 37:31–35*

¹¹ David Pareus, *In Genesin Mosis Commentarivs*, Francofvrti, 1609.

¹² Vezi P. Meusburger și F. Probáld, „Scientific and Cultural Relations between Heidelberg University and Hungary over Five Centuries”, în P. Meusburger, M. Heffernan, L. Suarsana (editori), *Geographies of the University*, (Knowledge and Space, vol. 12), Cham, Springer, 2018, p. 58–59.

¹³ *Irenicum sive de unione et synodo evangelicorum concilianda. Liber votivus*, Heidelbergae, 1614.

3. Identificarea articulațiilor majore ale textului: „Din cuvintele de acum cetite încă acesta și lucru să cunoaște, unde, pre scurt, două lucruri sînt cuprinse”:

- 3.1. Răutatea fraților lui Iosif
- 3.2. Întristarea lui Iacov

3.1. „Alnicia și hienia batjocoroasă a fraților celor mai mari ai lui Iosif”

3.1.1. Iau veșmântul lui Iosif

3.1.2. Omoară un ied și cu sângele lui stropesc haina lui Iosif

3.1.3. Trimit veșmântul prin intermediul unor slujitori

3.1.4. Îl mint pe Iacov cu privire la haină

- Apostrofă care îi avertizează pe ascultători cu privire la cele trei păcate comise de frații lui Iosif: „Iani luați aminte, creștinilor...”

I. „Păcatul dintâiu... era minciuna groaznică”

II. „Al doilea păcat... era nehrănicia și năslnicia împotriva dulcelui părinte a lor”

III. „Al treilea păcat... era vrăjmășia”

- Apostrofă rezumativă care descrie caracterul „preaspornic” al păcatului: „Vedeți... fraților creștini...”

3.2. „Întristarea fără de măsură, mare și grea a sfântului Iacov”

3.2.1. Iacov a crezut minciunile fiilor lui

3.2.2. Iacov a fost cuprins de durere

3.2.3. Iacov a plâns după Iosif multă vreme

3.2.4. Iacov a plâns „fără de măsură”

3.3. Întrebări lămuritoare cu privire la text:

3.3.1. Fiii veniți să-l mângâie pe Iacov au fost cei care l-au vândut pe Iosif sau alții?

Răspuns: Cei veniți să-l mângâie în mod ipocrit au fost cei care l-au vândut pe Iosif.

3.3.2. De ce se vorbește despre „fiicele” lui Iacov în v. 35, de vreme ce Iacov a avut o singură fiică, pe nume Dina (Gen. 30:21)?

Răspuns: Iacov a avut o singură fiică, Dina, dar fiicele fiilor lui pot fi considerate „fetele lui dulci”.

4. Secțiunea de „învățătură” în care se discută despre „pornitura inimii care în limba grecească să cheamă ștorghi” (*recte* στοργή)

4.1. Prima „ocă”. Impulsul numit στοργή a fost lăsat de Dumnezeu numai în inimile părinților.

4.2. A doua „ocă”. Nu există sub cer dragoste mai mare decât dragostea părinților.

4.3. Prima „hasnă” („învățătoare”): Atunci când plâng, părinții au motiv întemeiat: „întru inimile lor iaste (ștorghi) pornitura cea nespusă care nu o pot simți alții, fără numai părinții și maicele, iară alți oameni, carii n-au avut, nice n-au prunci, numai ce să miră și să ciudesc de ea”.

- 4.4. A doua „hansă” („dojenitoare”): Cei căsătoriți trebuie să se roage „dintru inimi fierbinți”.
  - 4.4.1. Să se roage la Dumnezeu pentru „coconi citovi”. Exemplul lui Avraam care s-a rugat să aibă un moștenitor (Gen. 15:1).
  - 4.4.2. Să-i fie recunoscători lui Dumnezeu pentru darul primit.
  - 4.4.3. Să-și crească bine copiii („să nu crească ca dobitoacele, în prostie și în neștiință, ce să-i învețe a îmbla în calea creștinătății și să viiaze dumnezăiaște”).
  - 4.4.4. Să se roage pentru sănătatea copiilor. Exemplul „boiariului” care l-a rugat pe Isus să-i vindece fiica (Mc. 5:23).
5. Perorație finală adresată părinților care își conduc copilul pe ultimul drum: „Dară voao ce voiu să vă zic, o, părinți, carii acum (pentru moartea fiului drag) sunteți întristați și amărâți?”
6. „Rugăciune după propovedanie”

INFLUENȚA *BIBLIEI DE LA VIZSOLY* ASUPRA EXEGEZEI LUI IOAN ZOBA

În continuare vom face o scurtă analiză a particularităților textului biblic de la începutul omiliei, pentru a vedea în ce măsură textul lui Zoba este tributar *Bibliei de la Vizsoly* (1590) și în ce măsură se deosebește de versiunea latinească a lui David Pareus. Pentru a face mai ușoară analiza, vom prezenta cele trei versiuni într-un tabel „sinoptic”. Cu litere aldine sunt marcate corespondențele dintre versiunea maghiară și versiunea lui Zoba.

În mod previzibil, versiunea lui Zoba conține soluții de traducere care o apropie de *Biblia* lui Károlyi și o deosebesc de textul latinesc al lui Pareus¹⁴. În v. 31, ebr. *yīṣḥaṭu* „au înjunghiat” este tradus de Pareus în mod corect prin *iugulaverunt*. În textul maghiar se folosește verbul *ölni* „a ucide”, „a omori”, pe care îl regăsim și în *SA*. Trebuie însă remarcat că secvența *keczke fiat* (lit. „fiul caprei”) nu este redată în mod literal, ci prin cel mai firesc echivalent românesc („ied”). Și la nivelul topicii observăm o similitudine între textul românesc și cel maghiar. Secvența „și cu sîngele lui stropiră veșmântul” corespunde exact textului maghiar *és annac véréuel meg festéc az ruhát*, termenul *vér* „sânge” fiind antepus. Textul latinesc al lui Pareus (*atque tinxerunt tunicam in sanguine*) urmează topica din ebraică: *wayyīṣḥu ʔet-hakkuttōneṯ baddām* „și au înmuiat haina în sânge”¹⁵.

¹⁴ Pentru această secțiune, datorez mulțumiri conf. univ. dr. Mihaela Bucin (de la Universitatea din Szeged), care mi-a oferit lămuririle necesare cu privire la textul maghiar al lui Károlyi.

¹⁵ Pentru o versiune nouă a cărții *Geneza*, vezi *Biblia după textul ebraic: Geneza*, traducători: Maria Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu, Melania Bădic, Emanuel Coțac, Octavian Florescu, Victor-Lucian Georgescu, Cristinel Iatan, Alex Mihăilă, Delia Mihăilă, Ovidiu Pietrăreanu, Tarciziu-Hristofor Șerban, Silviu Tatu, București, Editura Humanitas, 2017. O versiune mai recentă în *Pentateuhul. Ediția Dumitru Cornilescu revizuită*, trad. Emanuel Coțac, Florin Lăiu, Gelu Păcurar, Silviu Tatu, Cristinel Sava, București, Societatea Biblică Interconfesională, 2021.

Pareus, <i>In Genesis</i> , col. 1883–1884	BIBL.VIZS. (Gen. 37:31–37)	SA, Predica a XV-a, p. 169
³¹ Acceperunt ergo tunicam Ioseph, et iugulaverunt haedum caprarum, atque tinxerunt tunicam in sanguine.	³¹ Vőnéc anac okaért az Iőseph ruháiát, és meg őlénc egy, keczke fiat, és annac véreuel meg festéc az ruhát.	Și luară veșmîntul lui Iosif și omorîră un ied și cu sîngele lui stropiră veșmîntul.
³² Miseruntque tunicam polymitam, attuleruntque ad patrem suum et dixerunt: Hoc invenimus: agnosce nunc, utrum tunica filii tui sit, an non.	³² Es el küldéc azt az tarka ruhát, és viuéc az ő Attyokhoz, és mondánac: Ezt ez ruhát mi találtuc , esmerd meg ha az te fiadnac ruháia vagy nem.	Și trimisără veșmîntul cel pestriț și îl dusără la tată lor și zisără: Acest veșmînt noi l-am găsit , iani cunoaște-l doară va fi veșmîntul fiului tău au ba?
³³ Qui agnovit eam et dixit: est tunica filii mei: fera mala devoravit eum: rapiendo raptus est Ioseph:	³³ Ki meg elmeré azt, és monda: Az én fiamnac ruháia, az gonosi fene vad ötte meg ötet, ķetségnélkül el siaggattatot az Iőseph.	Carele cunoscu și zise: Veșmîntul fiului meu iaste, fiara rea l-au mîncat pre el, fără de îndoială l-au rupt pre (fiul meu) Iosif.
³⁴ Et scidit Iacob vestimenta sua, posuitque saccum in lumbis suis, et luxit filium suum diebus multis.	³⁴ Es meg siaggattá Iácob az ő maga ruháiát, és gyás ruhába öltözüén firatá az ő fiat soc ideíg.	Și își rupse veșmintele Iacov și, îmbrăcîndu-să în haine de jeale , plînse pre fiul său pînă în vrème multă.
³⁵ Surrexerunt autem omnes filii eius, et omnes filia eius ad consolandum eum: sed renuit accipere consolationem et dixit: Quia descendam ad filium meum lugens in sepulchrum: et deflevit eum pater suus.	³⁵ Fel kelénec pedig az ő fia; mindnyaaian, és mind az ő leáni hogy vigasztálnác ötet, és nem akara meg vigasztáltatni, mert ezt mondgy a vala: Siruán mégyec az én fiamhoz az kopórsóba , és siratá ötet az ő Attya.	Și să sculară feciorii lui toți și fetele lui cum să-l mîngîie pre el, ce nu vru să ia mîngîiare, că așea zicea: Plîngînd mă voiu duce la fiul meu în gropniță și plînse după el tată-său.

Acolo unde versiunea maghiară a introdus o completare în raport cu textul ebraic sau cu cel latinesc, ea se găsește și la Zoba. În ebraică, prima propoziție din mesajul fiilor lui Iosif este foarte scurtă: *zōʔt māṭāʾnu* „asta am găsit” (PAREUS *hoc invenimus*). Formula din BIBL.VIZS. este mult mai dezvoltată: *Ezt ez ruhát mi találtuc*, fiind tradusă literal de Zoba: „Acest veșmînt noi l-am găsit”. Deși în limba română pronumele de persoana întâi nu este strict necesar, traducătorul îl păstrează, urmând modelul maghiar.

Infinitivul absolut *ṭārōp ṭōrāp* din textul ebraic (v. 33), folosit pentru a sublinia certitudinea lui Iacov cu privire la soarta fiului său („negreșit a fost sfășiat”) este redată de Pareus printr-o construcție similară: *rapiendo raptus est*. În BIBL.VIZS. valoarea intensivă a declarației lui Iacov este redată prin construcția *ķetségnélkül*, tradusă foarte exact de Zoba: „fără de îndoială”. Conform unui obicei editorial pe care îl întâlnim și în alte lucrări ale sale, cărturarul român a inserat între paranteze un adaos: „fiul meu”.

Potrivit v. 34, tradus foarte exact de Pareus, Iacov „și-a pus sac pe coapse” (ebr. *wayyāšem šaq bemoṭnāyw* = *posuitque saccum in lumbis* PAREUS). În BIBL.VIZS. practica orientală a jelierii în sac este interpretată într-un limbaj mai explicit, prin folosirea secvenței *gyás ruhába* echivalată de Zoba prin „haine de

jeale”. Secvența temporală *yāmim rabbim* „zile multe” (PAREUS *diebus multis*) a devenit în BIBL.VIZS. *soc ideîg* (SA „vréme multă”).

Termenul ebraic *šeʿol* este tradus de Pareus nu prin *infernium* (ca în Vulgata), ci prin *sepulchrum*. De altfel, teologul reformat explică pe larg în comentariul său de ce a preferat această echivalare¹⁶. Același sens se găsește în pasajul echivalent din BIBL.VIZS. Trebuie însă observat că termenul *koporsó* poate denumi atât „sicriul” (vezi Gen. 50:26 BIBL.VIZS. unde traduce ebr. *ʾaron* „ladă”, „sarcofag”), cât și mormântul săpat în piatră (vezi Mat 27:60 BIBL.VIZS. unde corespunde gr. *μνημεῖον*).¹⁷ Zoba trebuie să fi fost conștient de caracterul polisemantic al termenului *koporsó*, de vreme ce îl traduce nu prin „sicriu”, ci prin „gropniță”.

INFLUENȚA COMENTARIULUI LUI DAVID PAREUS

În secțiunea de mai jos vom analiza asemănările dintre comentariul lui Pareus și textul prediciei lui Zoba. În coloana din stânga vom insera textul latinesc, însoțit de traducere, iar în coloana din dreapta vom transcrie textul lui Zoba. Precizăm că, ori de câte ori ne referim la faptul că Zoba preia un concept sau o expresie sau o secvență de text, avem în vedere preluarea prin intermediul unei surse maghiare. Ipoteza pe care o propunem este, necesarmente, una provizorie. Validitatea ei va trebui probată printr-o cercetare viitoare.

Fragmentul preluat de Zoba face parte din diviziunea expozitivă a prediciei, adică din acea secțiune care descrie „alnicia și hienia batjocoroasă a fraților celor mai mari ai lui Iosif”. Dincolo de similaritățile de conținut, pe care le vom comenta mai jos, textul lui Zoba diferă de cel al lui Pareus și prin cele două apostrofe care sunt specifice registrului omiletic. După descrierea celor patru acțiuni principale făcute de frații lui Iosif, vorbitorul îi interpelează pe ascultători, făcând totodată tranziția către interpretarea în cheie morală a faptelor fraților lui Iosif: „Iani luați aminte, creștinilor, cu ce alnicie au vrut să-și acopere păcatul lor, cum să nu preceapă Iacov c-au vândut ei pre Iosif ismailiténilor, stih 25.” Această secvență nu are corespondent în textul lui Pareus și fie se datorează omiliei maghiare traduse de Zoba, fie este compoziția preotului din Vinț. A doua apostrofă, situată la finalul secțiunii despre „alnicia fraților lui Iosif” este tributară în linii

¹⁶ Pareus, *ed. cit.*, col. 1888–1890.

¹⁷ În maghiara modernă *koporsó* este folosit exclusiv cu înțelesul de „sicriu”. Problema pe care o pune înțelegerea termenului a fost semnalată în „A Károlyi Biblia értékelése II. «Az árnyékos oldal.» (Pázmány Péter, Káldi György és Ballagi Mór véleménye)” [„Evaluarea Bibliei Károlyi II. «Partea cu umbră» (Aprecieri de Pázmány Péter, Káldi György și Ballagi Mór)”], în *Theologiai Szemle. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Folyóirata* [„Perspectiva teologică. Revista Consiliului Ecumenic al Bisericii din Ungaria”], Serie nouă (XXXV), nr. 1/1992, ianuarie–februarie, Budapesta, pp. 27–30: „A 37,35 a „Seol”-t „koporsó”-nak és nem „pokolnak” fordítja! „În [Gen.] 37:35 traduce *šeol* cu «sicriu» și nu cu «iad»”. Datoz conf. univ. dr. Mihaela Bucin conținutul acestei note.

mari textului lui Pareus, dar conține o interogație fără echivalent în textul latinesc: „Vedeți dintr-acéstea din toate, fraților creștini...?”

Pareus, <i>In Genesin</i> , col. 1883	<i>Sicriul de aur</i> , Predica a XV-a, p. 171
Tunicam <i>primò</i> accipiunt, qua spoliaverant fratrem, ut haberent materiam fallaciae. Mai întâi iau haina, prin care îl jefuiseră pe fratele [lor], ca să aibă un obiect al înșelăciunii.	Întîiu. Luară veșmîntul cel pestriț a lui Iosif care făcuse lui tată-său.
<i>Deinde</i> haedo jugulato tunicam cruentant, vt videatur sanguine Iosephi, à bestia laniati respersa. Apoi, după ce înjunghie iedul, mînjesc cu sânge haina, ca să pară stropită cu sângele lui Iosif, sfășiat de o fiară.	A doua. Omorîră un ied, stropiră cu sângele iedului veșmîntul ca și cînd l-ară fi găsit în pădure.
<i>Tertio</i> non ipsi offerunt patri, sed mittunt per servulos sceleris ignaros: ne forte vultu crimen prodant: <i>Haud etenim facile est crimen non prodere vultu.</i> <i>În al treilea rînd</i> nu o duc ei înșiși tatălui, ci o trimit prin slujitori care nu cunosc ticăloșia: ca nu cumva să-și dezvăluie pe chip fărădelegea. <i>De bună seamă, nu e ușor să nu-ți dezvălui ticăloșia pe chip.</i>	A treia. Nu duc veșmîntul ei înșiși, ca nu cumva din obrazăle lor să să cunoască hicleșugul lor, ce-l trimit prin mînule slugilor la Iacov, stih 30, 31.
<i>Denique</i> patri dicendum curant: <i>Agnosce hoc, sitne tunica filii tui, annon?</i> În cele din urmă, au grijă să i se spună tatălui: <i>Cercetează aceasta, dacă este sau nu haina fiului tău.</i>	A patra. Scornesc o minciună mare, zicînd lui Iacov: „Acest veșmînt l-am găsit, iani cunoaște-l fi-va veșmîntul fiului tău au ba?”
Dum verò unum scelus tegere volunt, pluribus non minus atrocibus sese involvunt hypocritae: Ipocriții, cîtă vreme vor să acopere o ticăloșie, se împleticesc în mai multe, nu mai puțin cumplite.	Iani luați aminte, creștinilor, cu ce alnicie au vrut să-și acopere păcatul lor, cum să nu preceapă Iacov c-au vîndut ei pre Iosif ismailiténilor, stih 25. Ce o, Doamne! Carii vrură să-și acopere un păcat, căzură în trei feliuri de păcate.
<i>Mendacio</i> , quòd dicunt, bestiam devorasse Ioseph, quem se vendidisse sciebant contra praeceptum: <i>Non dices falsum testimonium.</i> În minciună, fiindcă zic că o fiară l-a sfășiat pe Iosif, despre care știau că fusese vîndut, împotriva poruncii: <i>Să nu dai mărturie mincinoasă.</i>	I Păcatul dintîiu în care căzură frații vrăjmași ai lui Iosif era minciuna groaznică, zicînd, stih 20: „Ni să omorîm pre el (cade-să a ști) pre Iosif, lepădîndu-l într-o fîntînă veche și să zicem că fiara rea l-au mîncat pre el; după acéea să vedem ce-i va folosi visul ce-au visat”. Minciună mare fu aceasta, că nu era fiara rea vinovată, ce frații hicleni era vinovați.

<p><i>Impietate in parentem</i>: quod miserum senem sanguine hircino ludificant contra praeceptum: <i>Honora patrem et matrem</i>: În impietatea față de părinte: căci își bat joc de un sărman bătrân cu sângele unui țap, împotriva poruncii: <i>Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta</i>.</p>	<p>Al doilea păcat în care căzură frații lui Iosif era nehărnicia și năsălnicia împotriva dulcelui părinte a lor, în aleanul lui Iacov. Că, pre carele era să-l cinstească (cum pohtêște Dumnezeu în a cincea poruncă), pre acela îl amăgiră și-l batgiocoriră cu sîngele iedului.</p>
<p>Denique novo <i>parricidio</i>, quod lethali dolore animum patris vulnerant: contra praeceptum: <i>Non occides</i>. În cele din urmă, într-un nou paricid, fiindcă rănesc sufletul tatălui lor cu o durere de moarte, împotriva poruncii: <i>Să nu ucizi</i>.</p>	<p>Al treilea păcat în care căzură era vrăjmășia. Că cu atare aman și întristare era pre moarte, pentru aceea zice Iacov, zicînd: „Plîngînd mă voi duce la fiul meu în gropniță”, ca și cînd ară fi zis, muri-voiu de dorul fiului meu.</p>
<p>Ita Satan, quos semel in peccati nassam pertraxit, facilè ab uno ad aliud scelus praecipitat. Astfel Satan îi prăvălește ușor de la o fărădelege la alta pe cei pe care i-a ademenit în plasa păcatului.</p>	<p>Vedeți dintr-acéstea din toate, fraților creștini, cum, cînd poate amăgi diavolul pre oameni pre un păcat, pre lesne îi va oborî în multe feliuri de păcate?</p>
<p>Peccatum enim semper praegnans, aliud gignit ex alio: et unum plura secum trahit, ut vulgo dicitur: <i>Ad unum mendacium palliandum requiruntur decem</i>. Păcatul este mereu fecund: unul dă naștere din altul: și unul trage cu sine mai multe, cum spune o vorbă: pentru a acoperi o minciună este nevoie de zece.</p>	<p>Că păcatul în toată vrémea iaste preaspornic, într-atîta cît, dintr-un păcat, numaidecît naște altele multe fără de samă. Pentru aceea zic diiaci, că, pre acoperirea unui păcat, pohtescu-să zéce păcate. „Ad unum mendațium palliandum, recfiruntur dețem”.</p>

În textul lui Pareus, firul acțiunii biblice este împărțit în patru etape numerotate doar parțial (*primò* și *tertio*). Prin contrast, Zoba folosește numerale pentru fiecare etapă (*întîiu, a doua, a treia, a patra*). Textul românesc omite unele detalii din textul latinesc, dar adaugă altele noi. De pildă, la Zoba nu apare precizarea lui Pareus că frații au luat haina „*ut haberent materiam fallaciae*”. În plus față de autorul reformat, în omilia românească se precizează că frații lui Iosif au stropit veșmântul cu sânge „ca și cînd l-ar fi găsit în pădure”. Cărturarul român îl ajută pe cititor cu unele referințe biblice, însă ele nu sunt întotdeauna corecte. Precizarea că frații „nu duc veșmîntul ei înșiși” este urmată de „stih 30, 31”. În fapt, acțiunea trimiterii hainei se găsește în versetul 32. Secvența „scornesc o minciună mare”, din finalul etapei a patra, nu are echivalent în textul lui Pareus, care se mărginește să citeze textul biblic: „*Denique patri dicendum curant: Agnosce hoc, sitne tunica filii tui, annon?*” Abia la finalul acestei secvențe, Pareus desprinde o morală concisă: ipocriții care vor să acopere o ticăloșie ajung să se înfășoare în altele, și mai grave. Această idee se regăsește într-o formă mult mai concisă la Zoba: „Carii vrură să-și acopere un păcat, căzură în trei feliuri de păcate”.

În interpretarea lui Pareus, cele trei păcate sunt minciuna (*mendacium*), lipsa respectului față de părinte (*impietas in parentem*) și uciderea (*parricidium*). Prin comiterea lor, frații lui Iosif încalcă trei dintre cele zece porunci: „să nu dai mărturie mincinoasă”, „cinstește-ți părinții”, „să nu ucizi”. Aceeași structură se regăsește și la Zoba, care însă face o enumerare mai riguroasă: „păcatul dintîiu”,

„al doilea păcat”, „al treilea păcat”. Textul românesc este mai amplu, fiindcă în prima și în a treia secvență sunt inserate citate biblice, traduse tot după BIBL.VIZS. De pildă, secvența „într-o fântână veche” reprezintă calchierea secvenței maghiare *ó kútba* din BIBL.VIZS, fără echivalent în textul ebraic. În BIBL.HEB. se folosește doar substantivul *bor* („groapă”, „rezervor subteran folosit pentru colectarea apei”), fără un alt determinant.

Putem observa și faptul că Zoba nu menționează decât o singură poruncă, atunci când comentează „al doilea păcat în care căzura frații lui Iosif”, anume „nehărniciia și năsălniciia împotriva dulcelui părinte a lor”. Atitudinea respectivilor este contrară legii divine întrucât „pre carele era să-l cinstească (cum pohtéște Dumnezeu în a cincea poruncă), pre acela îl amăgiră și-l batgiocoriră cu sângele iedului”. Probabil Zoba nu a putut exprima cu ușurință noțiunea corespunzătoare termenului latinesc *impietas*, motiv pentru care a recurs la doi termeni: „nehărniciia și năsălniciia”. Nici termenul tehnic *parricidium* nu are un corespondent precis în textul românesc. Cărturarul recurge la o idee mai simplă: „al treilea păcat în care căzura era vrăjmășia”. În textul lui Pareus afirmația că fiii lui Iacov s-au făcut vinovați de paricid este susținută prin ideea că respectivii l-au rănit sufletește pe tată lor cu o durere de moarte (*lethali dolore animum patris vulnerant*). Ca orice bun reformat, Pareus știa că sfera de aplicare a poruncii a șasea nu se limitează la uciderea propriu-zisă, ci acoperă și alte forme de vătămare, inclusiv sufletească¹⁸.

Reflecțiile morale din finalul acestei secțiuni sunt surprinse foarte bine în textul românesc, iar diferențele dintre textul latinesc și cel românesc sunt minime. Pareus folosește numele ebraic „Satan”, în vreme ce Zoba face referire la cel de proveniență greacă: „diiavolul”. Metafora „ademenirii în cursa păcatului” (*quos in peccati nassam pertraxit*) a fost înlocuită în SA cu ideea mai simplă a amăgirii „pre un păcat”. Foarte reușită este adaptarea în română de către Zoba a ideii că păcatul are capacitatea de a genera în permanență alte noi păcate (*peccatum semper praeagnans*). În mod ingenios, cărturarul român a găsit ca termen echivalent adjectivul „preaspornic”.

La finalul secțiunii, Pareus citează un proverb care în esență întărește ceea ce a spus anterior¹⁹: *ad unum mendacium palliandum requiruntur decem*. Felul în care prelucrează Ioan Zoba proverbul necesită câteva comentarii. În primul rând, trebuie observat că proverbul este introdus cu ajutorul formulei „zic diiaci”. Termenul „diac” denuște aici nu un simplu copist de acte, ci o persoană cu formație cărturărească, un intelectual capabil să citească și să scrie în principala limbă de

¹⁸ Vezi, de ex., implicațiile poruncii a șasea, conform *Catehismului Mare de la Westminster* (1648), text de referință pentru calvinii britanici: „The sins forbidden in the sixth commandment are, all taking away the life of ourselves, or of others, except in case of public justice, lawful war, or necessary defence; the neglecting or withdrawing the lawful and necessary means of preservation of life; sinful anger, hatred, envy, desire of revenge; all excessive passions, distracting cares; immoderate use of meat, drink, labour, and recreations; provoking words, oppression, quarrelling, striking, wounding, and whatsoever else tends to the destruction of the life of any”. Westminster Assembly, *The Westminster Confession of Faith: Edinburgh Edition*, Philadelphia, William S. Young, 1851, p. 296.

¹⁹ „Dum verò unum scelus tegere volunt, pluribus non minus atrocibus sese involvunt hypocritae”.

cultură europeană. Anton Goția observa că cele patru maxime latinești din *SA* sunt reproduse de protopopul transilvănean „după normele de pronunțare pe baza valorii din limba maghiară a alfabetului latin: [...] *mendacium... decem*, mendațium... dețem”²⁰. Aceeași observație a fost făcută de Dumitru Vanca și Ana Dumitran, care consideră că Zoba trebuie să fi deprins latina într-o școală maghiară²¹.

Cunoștea Ioan Zoba limba latină suficient de bine pentru a putea traduce texte de mare întindere? Înainte de a formula un posibil răspuns trebuie să punem câteva întrebări: De ce face referire Zoba la „diiaci” ca și când aceștia ar aparține unei profesii diferite de cea căreia îi aparține el? Cum se explică grafia eronată a dictonului latinesc (АД ОУНДМ МЕНДИЦДМ ПАЛЛІАНДМ, РЕКФИРДНТДР ДЕЦЕМЪ), în care *requiruntur* este scris *recfiruntur*? Trebuie oare să presupunem că această „sminteală” a apărut din neatenția lui Daniil Tipograful, menționat pe ultima filă a cărții, sau a fost prezentă în manuscrisul ieșit de sub pana lui Ioan Zoba? Nu în ultimul rând, cum se explică faptul că termenul *mendacium* din textul latinesc are ca echivalent în română substantivul „păcat”, nu „minciună”, cum ar fi fost firesc? Să fi găsit Zoba termenul „păcat” în omilia maghiară care i-a servit ca sursă? Până la descoperirea textului care va fi fost sursa lui Zoba, nu putem specula prea mult pe marginea acestui subiect.

O altă secțiune din *SA* care are corespondent la Pareus se referă la Gen. 37:35. Pentru a pune în evidență felul în care se regăsesc la Zoba ideile din Pareus, vom prezenta textul pe două coloane.

Pareus, <i>In Genesisin</i> , col. 1887	<i>Sicriul de aur</i> , Predica a XV-a, p. 174
TERTIVM EST, <i>Filii omnes et filiae omnes surrexerunt ad eum consolandum.</i>	Întrebarea a doua: Că ce zice Moisi Prorocul la stih 35 cum că au venit toate fetele lui Iacov (cu feciorii lui depreună) cum pre el să-l mîngîie, cu cît nu cetim în <i>Scriptura Sfîntă</i> să fi avut sfîntul Iacov Patriarhul fete mai multe de una, care o au chemat Dina, cap. 30, stih 21?
Filias igitur praeter Dinam plures habuit Jacob: nisi forte neptes aut nurus per filias intelligere libeat: q.d. omnes domestici magni et parvi in tantum patris luctum levandum concurrebant. Așadar, Iacov a avut mai multe fiice pe lângă Dina, dacă nu cumva prin „fiice” ar trebui să înțelegm „nepoate sau nurori”. Ca și când s-ar spune că toți membrii familiei, mari și mici, veneau laolaltă ca să domolească plînsul tatălui lor.	Răspuns: De n-au și avut fete dulci mai multe de una, de Dina, ce feciorii lui au avut muieri, cu cît au fost unii însurați și aceia încă au avut feți și fete pre care așa le-au ținut Iacov, ca și cînd ară fi fost fetele lui dulci. Pentru acăea scrie Moisi Prorocul că au venit toate fetele lui. Ca și cînd ară fi zis: N-au fost nime din făméia lui care nu l-ară fi mîngîiat, ce mîngîierea lor nu i-au folosit nemică.

²⁰ Anton Patriciu Goția, „Desfășurare ideatică, structură și expresivitate în *Sicriul de aur*”, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio philologica moderna*, tomus III, 1972, p. 83.

²¹ „Redarea cuvintelor latine cu semne grafice chirilice urmează pronunția specifică limbii maghiare, semn că Ioan Zoba a deprins latina într-o școală maghiară”. Vezi „Predica funebră în mediul ortodox din Transilvania (mijlocul secolului XVI – sfârșitul secolului XVII), *Apulum*, XLVII (2010), p. 139–157.

Data fiind natura textului său, David Pareus nu „problematizează” decât rareori prin întrebări. În schimb, textul lui Zoba, având o retorică diferită, urmărește captarea atenției ascultătorilor prin întrebări la care se formulează un răspuns. Asemenea lui Pareus, Zoba admite că Gen. 37:35 poate fi explicat în două moduri. Fie Iacov a avut și alte fiice, în afara Dinei, fie termenul „fete” se referă la fiicele rezultate din căsătoriile fiilor săi. Întrucât protopopul nu are la dispoziție echivalenți exacti pentru *neptes* („nepoate”) și *nurus* („nurori”), recurge la o explicație mai amplă: „feciorii lui au avut muieri” și „au fost unii însurați și aceia încă au avut feți și fete pre care așa le-au ținut Iacov, ca și când ară fi fost fetele lui dulci”. Remarcabil este și felul în care a fost redată formula explicativă latinească *q.d. (quasi dictum)*: „ca și când ară fi zis”. Secvenței *omnes domestici* îi corespunde o parafrază ingenioasă, formulată cu ajutorul negației: „n-au fost nime din făméia lui care...”

Atitudinea ipocrită a fiilor lui Iacov este criticată aspru de Pareus, în termeni al căror ecou poate fi identificat și în SA.

Pareus, <i>In Genesis</i> , col. 1887	<i>Sicriul de aur</i> , Predica a XV-a, p. 173–174
Filiorum verò quanta fuit tum impudentia, qui cum ipsi tanquam bestię Iosephum devorassent, ad consolandum patrem accedere audent: tum pervicacia, qui cum pessimè sibi conscij essent, in scelere absq; poenitentia perseverare non dubitant?	Strîmbătatea dintiiu era aceasta, că era fără de obraz și fără de rușine, cumu-l minția, ce ei fiind carii îl vîndură păgînilor. Și încăși nu li-i rușine a merge cu mîngîiare la Iacov. A doua strîmbătate era rămăsătura fără de căială și fără de pocăință într-acea fățarnicie mincinoasă. Bine au știut ei cu faptele lor că ei-s vinovați, ce încăși grăia cu cuvinte dulci, ca și când n-ară fi făcut nice un rău.
Și când de mare a fost mai întâi nerușinarea fiilor, care îl sfășiaseră chiar ei pe Iosif ca niște fiare, dar au îndrăzneala de a merge să-l consoleze pe tatăl lor; apoi încăpățănarea lor; fără pocăință, cu toate că știau în sinea lor cât de răi sunt, nu ezită să persevereze în ticăloșie.	
Ita hypocritae egregiè dissimulare internum virus, tegere conscientię ulcera, et foris verba dare norunt, ut infontes ac benevoli appareant, cum sint minimè. Et hominibus quidem facilè imponunt, at Deus occulta cordium tandem manifestat cum eorum dedecore.	Așa să arată încă și în zua de astăzi toți fățarnicii. Ce Dumnezeu știe toate faptele și toate gândurile oamenilor și înțelege toate cuvintele lor. Împrotiva unora ca aceștia să ruga David în Psalom 93, zicând...
Astfel fățarnicii știu să disimuleze foarte bine duhoarea lăuntrică, să acopere rănile din cuget și să rostească vorbe, ca să apară nevinovați și plini de bunăvoință, deși nu sunt nici pe departe astfel. Deși îi îmbrobodesc cu ușurință pe oameni, Dumnezeu în cele din urmă dă la iveală ascunzișurile inimilor, odată cu ticăloșia lor.	

În cazul acestei secțiuni, diferențele dintre textul lui Pareus și cel al lui Zoba sunt mai mari, însă firul călăuzitor este același. Prima caracteristică negativă („strîmbătură”) a fraților lui Iosif este *impudentia*, noțiune care în textul lui Zoba

este redată printr-o circumlocuțiune: „era fără de obraz și fără de rușine”. Observația că fiii lui Iacov *ad consolandum patrem accedere audent* primește la Zoba forma următoare: „încăși nu li-i rușine a mERGE cu mîngîiare la Iacov”.

A doua „strâmbătate”, potrivit lui Pareus, este *pervicacia*, folosită aici în sens peiorativ („încăpățănare”, „îndărătnicie”) și explicată drept capacitate de a „persista în ticăloșie” (*in scelere ... perseverare*). Neavând un termen precis care să exprime această idee, Zoba recurge la o explicație mai lungă: „rămăsătura fără de căială și fără de pocăință într-acea fățarnicie mincinoasă”. Secvența lui Pareus *absq. poenitentia* („fără căință”) este dublată în traducere: „fără de căială și fără de pocăință”. Astfel de formulări redundante, în care o noțiune primește o echivalare dublă, se întâlnesc frecvent în predica pe care o supunem analizei: „alnicia și hicieniia”; „fără de obraz și fără de rușine”, „fățarnicie mincinoasă”, „să miră și să ciudesc”, „putem și plînge după ei, putem vărsa și lacrimi”, „când pier și mor coconii”, „păsările (aerului) ceriului” etc.

Pentru a transmite ideea că frații lui Iosif au conștiința încărcată (*cum pessimè sibi conscij essent*) Zoba scrie: „bine au știut ei cu faptele lor că ei-s vinovați”. Pornind de la contra-exemplul pe care îl oferă aceste personaje, Pareus extrage o concluzie moralizatoare cu referire la *hypocritae* care știu bine să disimuleze starea lor morală precară. În cuvintele lui Zoba: „Așea să arată încă și în zuoa de astăzi toți fățarnicii”. În încheierea paragrafului, Pareus adaugă un topos bine reprezentat în Biblie: Dumnezeu cunoaște ascunzișurile inimii omenești și în cele din urmă le dă în vileag. Într-o formă simplificată, ideea este prezentă și în textul predicii lui Zoba: „Ce Dumnezău știe toate faptele și toate gândurile oamenilor și înțelege toate cuvintele lor”. În chip de mărturie biblică, cărturarul transilvănean citează un fragment amplu din Psalmul 93 (94 în BIBL.HEB.).

Pentru a întregi discuția privind sursele folosite în SA, trebuie să facem câteva observații și despre un concept grecesc important menționat în predică. Zoba folosește de trei ori termenul „ștorghi” (ШТОРГИ), pe care îl descrie în secțiunea de „învățătură” a predicii: „Fost-au din ceputul lumii, iaste și în zuoa de astăzi, fi-va și pînă în sfîrșitul lumii nărav ca acela și pornitura inimii și dintr-acéea să izvoréște minunată amărîre și întristare. Care, dintre oamenii pămîntești numai părinții și maicele o pricep (simțesc), iară partea cea mai mare a oamenilor nu o pot simți, ce numai să miră de acéea și să ciudesc, iară acéea nu-i alta, fără numai pornitura părinților și a maicelor cătră coconașii lor. Aceasta pornitură a părinților o cheamă grecii ștorghi” (f. 163^v).

Ideea se regăsește în „oca dintîiu” a învățăturii: „acéea pornitură, care în limba grecească să chiamă *ștorghi*, n-au dat Dumnezău într-înimile altor oameni, fără numai într-înimile părinților și a maicelor. De-aicea iaste că alalți oameni, carii nu pot simți cum ară trebui, numai ce să miră și să ciudesc ce fac părinții de moartea pruncilor. Cînd mor frații, priiatinii, vecini și alți voitori buni ai noștri, putemu-ne amărî și întrista, putem și plînge după ei, putem vărsa și lacrimi după ei, ce peste puținea vréme îi vom uita și vom lua mîngîiare. Iară cînd mor coconii cei dragi, cu nevoie îi vom uita” (f. 164^r-164^v).

Ultima ocurență a termenului apare în „hasna dintîiu”: „cînd plîng și să vaietă părinții după moartea coconilor [...] nu plîng, nice nu să vaietă fără de ocă, ci pentru aceea că, întru inimile lor iaste (ștorghi) pornitura cea nespūsă care nu o pot simți alții, fără numai părinții și maicele, iară alți oameni, carii n-au avut, nice n-au prunci, numai ce să miră și să ciudesc de ea” (f. 165^f). Ideea este ilustrată cu un exemplu din lumea animală: „Cînd flămînzesc urșii, leii și bălaurii nu să mînie așa tare ca atunci cînd să jăhuesc de puii lor. Păsările de nemică nu țipă așa tare ca atunci cînd le iau puii lor” (f. 165^f). Recunoaștem în această ilustrație teza de la începutul predicii: „Dragoste mai mare nu să află, nice nu să poate numi supt ceriu ca între părinți și între feciori. Care pre lesne putem cunoaște de vom socoti ce fac dobitoacele, jivinile pămîntului și pasările (aerului) ceriului cu puii lor. [...] Urșii, bălaurii și leii de nemică nu să bucură așa tare ca de viața puilor săi și iară nu să întristează, după năravul și după firea lor, mai tare ca de perirea lor” (f. 157^v).

Avea Ioan Zoba cunoștințe de greacă suficient de avansate pentru a putea cita autori clasici care fac referire la termenul *στοργή* sau, cum suntem înclinați să credem, a preluat informația dintr-o sursă maghiară care, la rîndul ei, s-a inspirat din *Septuaginta*? Termenul *στοργή* se găsește în versiunea greacă a *Vechiului Testament*, mai precis în 4 Macabei 14, unde apare de trei ori. În capitolul respectiv este laudată mama celor șapte fii care, fiind conduși de rațiune (*λογισμός*), au acceptat martirajul în loc să renunțe la credința lor. Ca argument suplimentar că rațiunea poate triumfa asupra sentimentelor, autorul cărții scrie că inclusiv mama celor șapte băieți a rămas fidelă credinței sale, când a fost „pusă să aleagă între evlavie și salvarea celor șapte copii” (4 Mac. 15:2).

În mod cu totul remarcabil, pasajul relevant pentru studiul nostru conține nu doar referirea la *στοργή* ca legătură fundamentală între părinți și copii, ci și exemple din universul animal care ilustrează trăinicia acestei relații. Pentru a pune în evidență înrudirea tematică dintre 4 Macabei și textul lui Zoba, redăm mai jos fragmentele relevante:

4 Macabei 14:13–17 (SEPT.IAȘI, vol. 3)	<i>Sicriul de aur</i> , Predica a XV-a, p. 169
<p>¹³Priviți ce țesătură bogată este dragostea (<i>στοργή</i>) față de copii, care trage toate spre tandrețea față de rodul pântecelui ei. ¹⁴Și animalele necuvântătoare au aceeași tandrețe și aceeași dragoste (<i>στοργήν</i>) ca și oamenii pentru ființele pe care le nasc. ¹⁵[De pildă,] la păsări: cele îmblânzite își fac cuibul sub acoperișurile caselor, pentru a-și ocroti puii, ¹⁶celelalte, pe culmile munților, pe râpile din văi, în scorburile și pe vârfulurile copacilor își clocesc ouăle, își scot puii și alungă pe oricine se apropie de ei; ¹⁷iar dacă nu pot să-l alunge, zboară de jur împrejur, suferind, chemându-și cu dragoste (<i>τῆ στοργῆ</i>) puii pe limba lor, cât poate, le vine în ajutor.</p>	<p>„Dragoste mai mare nu să află, nice nu să poate numi supt ceriu ca între părinți și între feciori. Care pre lesne putem cunoaște de vom socoti ce fac dobitoacele, jivinile pămîntului și pasările (aerului) ceriului cu puii lor. Vedeți, creștinilor, ce fac păsările? Ca și când ară avea înțelepciune mare, așa își tocmăsc cuiburile lor în laturi, în loc ascuns, unde și oaale și puii să păzască. O, cu cită osteneală și preveghere hrănesc și cresc puii săi!</p>

Prezența simultană în același context a termenului *στοργή* și a ideii că legătura sentimentală dintre părinți și copii se întâlnește în egală măsură la necuvântătoare și la oameni ne îndreptățește să credem că 4 Macabei este sursa ideilor din textul lui Zoba, chiar dacă protopopul din Vinț nu era conștient de originea lor. În spațiul protestant, cărțile numite „Apocrife”, deși nu au fost considerate canonice de către Reformatori (așadar, nu pot fi folosite pentru a articula *dogme de credință*), pot servi ca sursă pentru *îndemnuri morale sau exemple de conduită edificatoare*. Un alt autor antic care conține idei similare celor din 4 Macabei 14 este Plutarh. Lucrarea sa *Περὶ τῆς εἰς τὰ ἔγγονα φιλοστοργίας* (cunoscută în latină cu titlul *De amore proliis*) ilustrează cu multe exemple relațiile „afective” din lumea animalelor, însă nu întrebuițează niciodată termenul *στοργή*, ci numai *φιλόστοργον* sau *φιλοστοργία*²².

CONCLUZII

Studiul nostru confirmă ceea ce se știa deja, anume că citatele veterotestamentare folosite de Zoba (cu excepția celor din Psaltire, publicată încă din 1651) urmează versiunea Károlyi Gáspár, chiar și în acele situații în care versiunile latinești produse în sec. XVI–XVII ofereau deja un text mult mai fidel originalului ebraic. Concluzia noastră, în urma studiului întreprins, este că Zoba nu a avut acces direct la comentariul lui Pareus; altminteri, ne-am fi așteptat ca pericopa biblică de la începutul „propovedaniei” să nu aibă erorile de traducere pe care le-am constatat în BIBL.VIZS.

Dacă lăsăm deoparte problema textului biblic și evaluăm conținutul omiliei, descoperim asemănări izbitoare cu textul lui David Pareus. Cea mai evidentă similitudine ține de segmentarea textului biblic în secvențe logice, numerotate uneori ca atare. În plus, Ioan Zoba preia din comentariul lui Pareus o anumită viziune morală asupra faptelor (interpretate adesea prin grila celor Zece Porunci). În ciuda faptului că nu are la dispoziție o terminologie consacrată (de ex., *στοργή* va fi tradus prin „dragoste” în *Biblia de la București*), Zoba reușește să transmită prin parafrază acele noțiuni complexe care necesită explicații.

Identificarea acestor noi surse ale omiliilor din colecția *Sicriul de aur* antrenează o întrebare legitimă: Câte noi izvoare ar mai putea fi descoperite în viitor? Până la studierea exhaustivă a acestei probleme, trebuie să privim cu rezerve atât judecata nedreaptă rostită de Iorga în 1925, cât și evaluarea diametral opusă făcută de Ana Dumitran și Dumitru Vanca, potrivit cărora Ioan Zoba „a apelat la modelele maghiare doar pentru formă”, nu și pentru conținut.

²² Textul grec al lucrării: Plutarch, *Moralia*, vol. VI, with an English translation by W. C. Helmbold (Loeb Classical Library 337), Cambridge, MA, Harvard University Press, 1939. Pentru o analiză mai detaliată a textelor din Plutarh și 4 Maccabei, vezi David DeSilva, „The Perfection of ‘Love for Offspring’: Greek Representations of Maternal Affection and the Achievement of the Heroine of 4 Maccabees”, *New Testament Studies* 52.2 (2006), pp. 251–268.

SIGLE

- BIBL.HEB. = *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, eds K. Elliger, W. Rudolph, editio quinta emendata opera A. Schenker, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1997.
- BIBL.VIZS. = *Szent Biblia, az az Istenec Ő es Wy testamentymanac prophétac es apostoloc által meg iratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordított [Károlyi Gáspár és mások által] egészben és wjonnan az Istenec Magyar országban való anya szent egyházánac épülésére*, Visolban, MDXC, Mantskovit.
- PAREUS = David Pareus, *In Genesin Mosis Commentarivs*, Francofvrti, 1609.
- SA = Ioan Zoba din Vinț, *Sicriul de aur*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Anton Goția, București, Editura Minerva, 1984.
- SEPT.IAȘI = *Septuaginta, vol. 3: 1-2 Paralipomene, 1-2 Ezdra, Ester, Iudit, Tobit, 1-4 Macabei*, Iași, Colegiul Noua Europă / Polirom, 2005.

DAVID PAREUS, *IN GENESIN* (1609) ȘI 4 MACABEI, SURSE DE INSPIRAȚIE
PENTRU „PROPOVEDANIIA A CINCEASPRĂZÉCEA”
DIN *SICRIUL DE AUR* (1683)

(Abstract)

The present paper sets out to analyze the extent to which the fifteenth funeral homily printed by Ioan Zoba in his sermon collection titled *The Golden Casket* (1683) is indebted to David Pareus' commentary on Genesis printed in 1609 in Frankfurt. Far from being an original work, the sermon is suffused with exegetical observations which were made by the Heidelberg-based Reformed scholar, whose works were hugely influential among the Hungarian religious intelligentsia. The last section of the paper probes the influence which 4 Maccabees might have had on Zoba's notion of $\sigma\tau\omicron\rho\gamma\eta$.

Cuvinte-cheie: David Pareus, Ioan Zoba din Vinț, Sicriul de aur, predici funebre, 4 Macabei.

Keywords: David Pareus, Ioan Zoba of Vinț, The Golden Casket, funeral homilies, 4 Maccabees.